

PRODUKCJA I DOCHODY GOSPODARSTW ROLNYCH W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM PO AKCESJI POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Roman Sass

Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie
Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie Uniwersytetu
Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy
Kierownik Katedry: prof. dr hab. Sławomir Zawisza

Słowa kluczowe: produkcja, dochody gospodarstw, koszty i intensywność produkcji, typ rolniczy gospodarstwa, inwestycje brutto i netto

Key words: production, incomes of farms, costs and intensity of production, agrarian farm's type, gross and net investments

S y n o p s i s. W artykule zaprezentowano wyniki badań przeprowadzonych w gospodarstwach rolnych z województwa kujawsko-pomorskiego, które nieprzerwanie prowadziły rachunkowość Polski FADN w latach 2004-2008. Analizowano sytuację produkcyjno-dochodową oraz możliwości rozwoju gospodarstw zakwalifikowanych do następujących typów rolniczych: uprawy polowe, krowy mleczne, zwierzęta żywione systemem wypasowym, trzoda chlewna i gospodarstwa mieszane. Z przeprowadzonych badań wynika, że największe dochody uzyskały gospodarstwa trzodowe. We wszystkich analizowanych typach gospodarstw wskaźnik przyrostu środków trwałych był dodatni i wynosił średnio 4%, najwyższy był w gospodarstwach utrzymujących krowy mleczne (6,7%), a najniższy w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym (2,7%). Wyniki przeprowadzonych badań wykazały ponadto, że analizowane gospodarstwa można zaliczyć do gospodarstw rozwojowych.

WSTĘP

W Polsce od początku lat 90. XX w. rolnicy podejmują działania dostosowawcze, wywołane przywróceniem gospodarki rynkowej i integracją europejską [Mańko, Sass, Sobczyński 2005a]. Coraz wyraźniej wyodrębnia się grupa gospodarstw towarowych [Karwat-Woźniak 2005]. Rolnicy z tych gospodarstw, wykorzystując głównie środki finansowe oferowane w ramach funduszy strukturalnych, starają się inwestować, powiększają obszar gospodarstw, unowocześniają technologię i zwiększają skalę produkcji, aby podnosić jakość i konkurencyjność produkcji, postępuje też specjalizacja gospodarstw. Ta grupa rolników przez działania dostosowawcze dąży do osiągnięcia trwałej poprawy sytuacji ekonomicznej oraz uzyskania i utrzymania zdolności do rozwoju, a także oczekuje, że gospodarstwo rolnicze będzie głównym źródłem dochodów rodziny [Józwiak 2005].

Gospodarstwo rolnicze przestaje być miejscem egzystencji rodziny rolniczej, a staje się przedsięwzięciem gospodarczym, które ma zapewnić odpowiednie dochody, będące nie tylko godziwą opłatą pracy rolnika i jego rodziny, lecz także generujące nadwyżkę finansową, umożliwiającą finansowanie rozwoju gospodarstwa [Mańko, Sass, Sobczyński 2005b, Mańko, Sass, Sobczyński 2005c, Sass 2004]. Niestety gospodarstw takich jest bardzo mało; z badań prowadzonych przez IERiGŻ-PIB wynika, że dopiero gospodarstwa o wielkości ekonomicznej ponad 16 ESU wyróżniała ponadparytetowa opłata pracy własnej i rozszerzona reprodukcja majątku trwałego, co zdaniem Wojciecha Józwiaka [2009] wskazuje na ich aktualną i przyszłą zdolność konkurencyjną. W roku 2007 tylko 99 tys. gospodarstw (4,1%) o wielkości ekonomicznej 16 i więcej ESU wyróżniało się zdolnością rozwojową. Na tym tle zdecydowanie lepiej wypadają gospodarstwa rolne w województwie kujawsko-pomorskim: na ogólną liczbę 65112 gospodarstw, które złożyły wnioski o płatności obszarowe w 2009 roku, gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 16 ESU było 9635, co stanowiło 14,8%. Interesujące jest zatem zbadanie tego, jak po wstąpieniu do Unii Europejskiej kształtuje się sytuacja produkcyjno-dochodowa oraz możliwości rozwojowe gospodarstw rolnych w województwie kujawsko-pomorskim, które bez wątplenia zliczyć można do czołówki rolnictwa w Polsce.

MATERIAŁ I METODA

Badaniami objęto gospodarstwa z województwa kujawsko-pomorskiego, które nieprzerwanie prowadziły rachunkowość Polski FADN w latach 2004-2008. Ogółem badaniami objęto 739 gospodarstw z podziałem na następujące typy rolnicze: uprawy polowe, krowy mleczne, zwierzęta żywione systemem wypasowym, trzoda chlewna, mieszane [Bocian, Malinowska 2010 s. 12]. Badaniami nie objęto gospodarstw ogrodniczych i upraw trwałych. Ograniczenie to wynikało z faktu, iż gospodarstw takich było mniej niż 15, co stanowi podstawowy warunek minimalnej liczebności obiektów w wyodrębnionych klasach. Ponadto, w typie rolniczym „zwierzęta ziarnożerne” pominięto gospodarstwa z drobiem, których było bardzo mało, a z kolei duże znaczenie trzody chlewnej w analizowanym województwie uzasadnia wydzielenie gospodarstw z trzodą chlewną (typ szczegółowy 501) i analizowanie tych gospodarstw na tle innych typów rolniczych. Wyniki gospodarstw tylko z jednego województwa ograniczają wnioskowanie tylko do danej grupy gospodarstw, co wynika z zasad doboru gospodarstw do prowadzenia rachunkowości FADN, ponieważ reprezentacja gospodarstw zachowana jest na poziomie regionalnym i ogólnopolskim, a nie wojewódzkim.

Do oceny sytuacji ekonomicznej analizowanych gospodarstw wykorzystano dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (SE420) oraz dochód w przeliczeniu na osobę pełnoetatową rodziny (SE420/SE015). Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego jest tą kategorią, która stanowi opłatę za własne czynniki wytwórcze (praca, ziemia i kapitał) zaangażowane do działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego oraz ryzyko podejmowane przez prowadzącego gospodarstwo rolne w roku obrachunkowym. Ponadto ocenę sytuacji ekonomicznej gospodarstw prowadzono, wykorzystując:

- produktywność ziemi – wartość produkcji ogółem na ha użytków rolnych (UR),
- ekonomiczną wydajność pracy – wartość produkcji ogółem na AWU,
- produktywność aktywów – wartość produkcji ogółem na 100 zł aktywów,
- koszty wytworzenia 100 zł produkcji,

- koszty ogółem na ha UR (intensywność produkcji),
- koszty bezpośrednie na ha UR,
- wartość inwestycji brutto i netto w zł,
- wskaźnik odtworzenia środków trwałych – inwestycje brutto/aktywa trwałe,
- wskaźnik przyrostu środków trwałych – inwestycje netto/aktywa trwałe.

WYNIKI BADAŃ

Przeciętny obszar badanych gospodarstw wynosił 33,7 ha i były to gospodarstwa zdecydowanie większe niż średnie gospodarstwo w województwie kujawsko-pomorskim, którego obszar wynosił około 14 ha UR. W latach 2004-2008 systematycznie wzrastała powierzchnia gospodarstwa, wzrost ten wyniósł 3 ha UR. W zależności od kierunku produkcji obszar był zróżnicowany, największą powierzchnią charakteryzowały się gospodarstwa o kierunku uprawy polowe, a najmniejszą – utrzymujące krowy mleczne. Różnica na korzyść gospodarstw polowych wynosiła 16,4 ha UR. Bardzo zbliżone pod względem obszaru były gospodarstwa trzodowe, mieszane i utrzymujące zwierzęta żywione w systemie wypasowym (tab.1.).

Badane gospodarstwa były jeszcze bardziej zróżnicowane pod względem wielkości ekonomicznej (tab.1.), przy średniej wielkości ekonomicznej 26,37 ESU za lata 2004-2008. Wielkość ekonomiczna w dużym stopniu zależy od kierunku produkcji.

Gospodarstwa trzodowe, które pod względem powierzchni UR były zbliżone do gospodarstw o kierunku mieszanym i gospodarstw utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym, były zdecydowanie większe pod względem wielkości ekonomicznej. Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw trzodowych wynosiła 42,92 ESU i była o ponad 70% większa od gospodarstw o tych dwóch kierunkach produkcji. Natomiast w porównaniu do gospodarstw polowych i utrzymujących krowy mleczne różnica na korzyść gospodarstw trzodowych była jeszcze większa i wynosiła ponad 130%.

Przeciętny poziom zatrudnienia w analizowanych gospodarstwach wynosił 6,3 osoby pełnozatrudnionej (AWU) na 100 ha UR. Największe zatrudnienie występowało w gospodarstwach nastawionych na produkcję mleka i wynosiło 8,4 AWU/100 ha UR, było to o 33% więcej niż średnio w badanej populacji gospodarstw. W pozostałych grupach gospodarstw poziom zatrudnienia jest bardzo zbliżony (6,1-6,2 AWU/100 ha UR), jedynie w gospodarstwach mieszanych zatrudnienie było nieco niższe. We wszystkich grupach gospodarstw zaobserwowano spadek zatrudnienia, przy czym największy wystąpił w grupie gospodarstw nastawionych na produkcję mleka, w której zatrudnienie w roku 2008 w stosunku do 2004 roku zmniejszyło się o jednego pełnozatrudnionego (AWU).

Poziom zainwestowania mierzony wartością aktywów na 1 ha UR był zróżnicowany w zależności od kierunku produkcji. Średnia wartość aktywów w całej populacji gospodarstw wynosiła 78 775 zł i wykazywała tendencję wzrostową. Wartość aktywów na 1 ha UR w roku 2008 w stosunku do roku 2004 wzrosła o 11,5%. Nie we wszystkich grupach gospodarstw występowała jednak tendencja wzrostowa, w grupie gospodarstw nastawionych na produkcję mleka i chów trzody chlewnej odnotowano nieznaczny spadek, przy czym w tych gospodarstwach poziom zainwestowania był najwyższy i przekraczał ponad 100 tys. zł na ha UR. Pod tym względem gospodarstwa te znacznie odbiegały od pozostałych grup gospodarstw.

Tabela 1. Powierzchnia, wielkość ekonomiczna, zatrudnienie i majątek gospodarstw w latach 2004-2008 według kierunków produkcji

Lata	Ogółem gospodarstwa	Wielkości w gospodarstwach o kierunku				
		uprawy polowe	krowy mleczne	zwierzęta żywo- ne w systemie wypasowym	trzoda chlewna	mieszane
Liczba gospodarstw w próbie						
2004-2008	739	132	37	48	139	361
Wielkość ekonomiczna [ESU]						
2004	24,2	18,2	15,5	24,4	37,4	22,5
2005	27,1	17,8	17,1	25,0	50,3	23,3
2006	26,1	19,6	18,3	25,0	40,4	24,4
2007	28,3	18,4	20,4	25,8	46,7	26,5
2008	26,2	18,0	20,6	25,8	39,9	24,7
Średnio 2004-2008	26,37	18,39	18,37	25,22	42,92	24,27
Powierzchnia użytków rolnych [ha]						
2004	32,2	38,6	21,5	32,4	29,8	33,3
2005	33,0	38,7	22,2	33,5	30,8	34,0
2006	33,5	39,2	23,5	33,5	32,3	34,3
2007	34,5	40,0	24,4	33,2	33,5	35,5
2008	35,2	41,9	25,0	34,2	34,4	35,8
Średnio 2004-2008	33,7	39,7	23,3	33,4	32,2	34,6
Liczba zatrudnionych AWU na 100 ha UR						
2004	6,4	6,1	9,0	6,2	6,5	5,7
2005	6,3	6,4	8,5	6,3	6,2	5,6
2006	6,3	6,1	8,3	6,3	6,1	5,7
2007	6,2	6,3	8,2	6,3	6,0	5,5
2008	6,0	5,8	8,0	6,2	5,6	5,4
Średnio 2004-2008	6,3	6,2	8,4	6,2	6,1	5,6
Aktywa na 1 ha UR [zł]						
2004	76 411	77 505	107 355	63 186	108 730	62 771
2005	72 166	81 026	108 479	57 879	100 873	58 057
2006	77 387	86 047	107 148	57 879	99 143	64 038
2007	82 743	97 268	106 027	70 736	100 864	68 626
2008	85 166	88 653	103 818	68 684	97 949	75 850
Średnio 2004-2008	78 775	86 100	106 565	63 673	101 512	65 868
Aktywa na 1 pełnozatrudnionego [zł/AWU]						
2004	252 886	250 714	199 438	267 319	300 476	247 251
2005	242 006	222 041	220 561	262 490	299 080	238 635
2006	265 530	240 894	246 231	262 490	325 246	265 693
2007	296 387	269 007	266 807	321 335	349 708	302 877
2008	312 447	290 379	283 263	326 294	377 780	318 808
Średnio 2004-2008	273 851	254 607	243 260	287 986	330 458	274 653

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Polski FADN.

Pod względem technicznego uzbrojenia pracy (wartość aktywów na osobę pełnozatrudnioną AWU) gospodarstwa trzodowe odbiegały znacznie od pozostałych grup gospodarstw. Wartość aktywów na osobę pełnozatrudnioną wynosiła ponad 330 tys. zł, było to ponad 20% więcej niż średnio w analizowanej grupie gospodarstw. W odróżnieniu od poziomu zainwestowania, poziom technicznego uzbrojenia pracy wykazywał we wszystkich grupach gospodarstw tendencję wzrostową. W całej analizowanej populacji gospodarstw wartość aktywów na osobę pełnozatrudnioną wzrosła w roku 2008 w stosunku do 2004 roku o ponad 59 tys. zł, tj. o 23,6%. Spośród analizowanych gospodarstw największy wzrost poziomu technicznego uzbrojenia pracy wystąpił w gospodarstwach utrzymujących krowy mleczne. W roku 2008 w stosunku do roku 2004 w tych gospodarstwach wartość aktywów na osobę pełnozatrudnioną wzrosła o 42%. Związane to jest z tym, że bydło mleczne należy do najbardziej pracochłonnych kierunków produkcji, a z kolei w tej grupie gospodarstw miał miejsce największy spadek zatrudnienia. Zatem w gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka miała miejsce substytucja pracy żywej technicznymi środkami pracy. Wyróżniały się także pod tym względem gospodarstwa o kierunku mieszanym, które z pewnością można zaliczyć do grupy gospodarstw cechujących się większą pracochłonnością produkcji.

W tabeli 2. przedstawiono wybrane elementy organizacji produkcji, głównie produkcji roślinnej i obsady zwierząt. Udział zbóż i roślin pastewnych w strukturze użytków rolnych zależy od kierunku produkcji. Udział zbóż zdecydowanie dominował w gospodarstwach nastawionych na chów trzody chlewnej (ponad 80% w strukturze UR) oraz mieszanych (średnio 62,3%) i polowych (53,1%). Z kolei w grupie gospodarstw utrzymujących przeżuwacze, udział zbóż wynosił 36,6-38,2%. Odwrotną sytuację obserwowano w przypadku udziału roślin pastewnych w strukturze użytków rolnych. W gospodarstwach utrzymujących przeżuwacze, rośliny pastewne stanowiły 52,4-57,7%. Najmniejszy udział pastewnych występował w gospodarstwach trzodowych (3,0 %) i polowych (4,6 %).

Obsada zwierząt wyrażona w sztukach przeliczeniowych (LU) na 100 ha UR była zróżnicowana w zależności od kierunku produkcji i roku badań. Zdecydowanie najwyższą obsadą występowała w gospodarstwach trzodowych, średnio w badanym okresie wynosiła 234,7 LU/100 ha UR, przy czym w tej grupie gospodarstw występowała wyraźna tendencja spadkowa obsady wywołana spadkiem pogłowia. W roku 2008 obsada zwierząt w grupie gospodarstw trzodowych wynosiła 186,2 LU/100 ha UR, a w roku 2005, który charakteryzował się najwyższą obsadą 309,5 LU na 100 ha UR, był to spadek o 39,8%. Tak duży spadek obsady wynika ze znacznego spadku cen trzody chlewnej, co skutkowało pogorszeniem opłacalności, a w konsekwencji ograniczeniem produkcji. Z kolei w przypadku krów mlecznych występował wzrost obsady, który szczególnie zauważalny był w roku 2005, analogiczna sytuacja występowała w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta żywione systemem wypasowym.

Produktywność ziemi (wartość produkcji ogółem na 1 ha UR) była wyraźnie zróżnicowana i zależała od kierunku produkcji. W analizowanym okresie najwyższa produktywność ziemi występowała w gospodarstwach utrzymujących trzodę chlewną – 8 218 zł/ha UR. Była to, w stosunku do gospodarstw polowych, wartość produkcji z hektara użytków rolnych wyższa o 76,7%. Również w stosunku do gospodarstw utrzymujących krowy mleczne, gospodarstwa trzodowe miały o 21,2% wyższą produktywność ziemi (tab. 3.). Analizując lata 2004-2008, można zauważyć następującą zależność: wartość produkcji na hektar użytków rolnych była stosunkowo wysoka w roku 2004. Był to pierwszy rok członkostwa Polski w UE, który charakteryzował się znacznym wzrostem cen, co skutkowało wyższą wartością produkcji. Drugim okresem wysokiej produkcji był rok 2007, który charakteryzo-

Tabela 2. Organizacja produkcji roślinnej i obsada zwierząt badanych gospodarstw w latach 2004-2008 według kierunków produkcji

Lata	Ogółem gospodarstwa	Wielkości w gospodarstwach o kierunku				
		uprawy polowe	krowy mleczne	zwierzęta żywo- ne w systemie wypasowym	trzoda chlewna	mieszane
Udział zbóż w powierzchni UR [%]						
2004	62,8	53,5	39,0	38,9	84,1	64,5
2005	63,1	57,2	37,5	38,3	83,3	63,9
2006	61,1	52,6	36,6	38,3	82,7	62,0
2007	59,0	48,8	34,8	36,5	81,0	60,1
2008	60,5	53,5	34,9	39,2	80,3	60,9
Średnio 2004-2008	61,3	53,1	36,6	38,2	82,3	62,3
Udział roślin pastewnych w powierzchni UR [%]						
2004	14,0	5,0	55,6	52,6	3,3	13,8
2005	12,9	4,2	51,9	48,7	3,4	12,7
2006	14,8	4,7	59,6	48,7	2,7	15,1
2007	14,5	4,6	61,4	56,4	2,9	14,4
2008	14,5	4,6	60,1	55,4	2,7	14,8
Średnio 2004-2008	14,1	4,6	57,7	52,4	3,0	14,2
Obsada zwierząt [LU/100 ha UR]						
2004	104,7	19,8	122,8	111,8	222,0	92,8
2005	121,9	18,2	130,6	112,8	309,5	96,1
2006	111,0	21,8	131,8	112,8	221,5	102,2
2007	112,6	21,6	132,5	116,7	234,3	100,0
2008	97,4	16,7	131,5	113,6	186,2	88,6
Średnio 2004-2008	109,5	19,6	129,8	113,6	234,7	96,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Polski FADN.

wał się korzystnymi cenami produktów rolniczych. W roku 2008 produkcja ogółem i produktywność ziemi były niższe niż w roku 2007, ale wyższa niż w latach 2004-2006 (tab. 3.).

Produkcja ogółem na jednego pełnozatrudnionego (AWU) jest miarą ekonomicznej wydajności pracy. Jeżeli chodzi o relacje wydajności pracy pomiędzy gospodarstwami o różnych kierunkach produkcji jak i o tendencje w latach 2004-2008, to można zauważyć te same zależności jak w przypadku produktywności ziemi. Najwyższą wydajność pracy osiągały gospodarstwa trzodowe, średnia wartość produkcji w latach 2004-2008 wynosiła 135 063 zł na AWU. Natomiast najniższą wydajność pracy osiągały gospodarstwa polowe – było to o 43,8% mniej niż w gospodarstwach trzodowych. Na uwagę zasługuje najwyższa po gospodarstwach trzodowych wydajność pracy w grupie gospodarstwa mieszanych (92 771 zł/AWU), pomimo najniższej produktywności ziemi w tej grupie gospodarstw. Stosunkowo wysoka wydajność pracy wynika z tego, że zatrudnienie w gospodarstwach mieszanych było najniższe spośród wszystkich analizowanych typów gospodarstw (tab. 3.).

Gospodarstwa trzodowe charakteryzowały się najwyższą produktywnością aktywów. W latach 2004-2008 średnia wartość produkcji na 100 zł aktywów wynosiła 40,0 zł i była

Tabela 3. Produkcja i produktywność czynników produkcji badanych gospodarstw w latach 2004-2008 według kierunków produkcji

Lata	Ogółem gospodarstwa	Wielkości w gospodarstwach o kierunku				
		uprawy polowe	krowy mleczne	zwierzęta żywione w systemie wypasowym	trzoda chlewna	mieszane
Produkcja ogółem [zł/gospodarstwo]						
2004	188 291	175 146	121 977	156 684	257 518	167 323
2005	176 690	150 904	148 614	177 051	226 297	154 638
2006	195 011	174 383	158 721	177 051	251 379	171 360
2007	238 553	219 661	196 540	236 249	303 035	209 134
2008	222 928	204 699	168 542	198 558	284 432	195 035
Średnio 2004-2008	204 295	184 959	158 879	189 119	264 532	179 498
Produkcja ogółem na 1 ha UR [zł/ha]						
2004	5839	4534	5683	4839	8643	5027
2005	5361	3898	6688	5286	7347	4542
2006	5825	4452	6743	5286	7782	4994
2007	6918	5496	8044	7106	9041	5892
2008	6332	4890	6746	5802	8276	5453
Średnio 2004-2008	6055	4654	6781	5664	8218	5182
Produkcja ogółem na 1 pełnozatrudnionego [zł/AWU]						
2004	91 693	74 631	62 883	77 928	132 398	87 639
2005	84 478	60 560	78 408	84 176	118 230	80 400
2006	92 419	72 887	81 294	84 176	126 669	88 316
2007	111 329	87 049	98 230	113 004	150 108	107 169
2008	105 177	84 086	84 752	93 752	147 909	100 329
Średnio 2004-2008	97 019	75 843	81 113	90 607	135 063	92 771
Produkcja ogółem na 100 zł/aktywów						
2004	36,3	29,8	31,5	29,2	44,1	35,4
2005	34,9	27,3	35,5	32,1	39,5	33,7
2006	34,8	30,3	33,0	32,1	38,9	33,2
2007	37,6	32,4	36,8	35,2	42,9	35,4
2008	33,7	29,0	29,9	28,7	39,2	31,5
Średnio 2004-2008	35,4	29,7	33,4	31,4	40,9	33,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Polski FADN.

wyższa o 15,5 % od ogółu gospodarstw. Zbliżona produktywność aktywów występowała w gospodarstwach utrzymujących krowy mleczne, mieszanych i utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym, zaś najniższa była w grupie gospodarstw polowych.

Wielkość i zróżnicowanie kosztów ogółem na 1 ha UR, koresponduje z wielkością i zróżnicowaniem produktywności ziemi. Intensywność produkcji, mierzona wysokością kosztów ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, podobnie jak produktywność

ziemi, była najwyższa w gospodarstwach trzodowych – 6 541 zł/ha UR, a następnie w gospodarstwach utrzymujących krowy mleczne i zwierzęta żywione systemem wypasowym (tab. 4.). Najniższa intensywność produkcji występowała w gospodarstwach polowych. Jeszcze większe zróżnicowanie niż w kosztach ogółem zanotowano pomiędzy badanymi gospodarstwami w odniesieniu do kosztów bezpośrednich, które na 1 ha UR były o 188,7% wyższe w gospodarstwach trzodowych niż w gospodarstwach polowych i o 80-100% wyższe w stosunku do pozostałych kierunków produkcji. Było to spowodowane dużym udziałem pasz z zakupu w tej grupie gospodarstw. Koszty nawożenia i ochrony

Tabela 4. Koszty produkcji ogółem i koszty bezpośrednie badanych gospodarstw w latach 2004-2008 według kierunków produkcji

Lata	Ogółem gospodarstwa	Wielkości w gospodarstwach o kierunku				
		uprawy polowe	krowy mleczne	zwierzęta żywione w systemie wypasowym	trzoda chlewna	mieszane
Koszt wytworzenia 100 zł produkcji [zł]						
2004	71,7	70,2	67,2	70,8	71,8	71,9
2005	77,3	82,3	62,3	71,6	77,8	79,2
2006	75,7	75,7	62,4	71,6	79,0	76,0
2007	73,5	67,1	63,5	63,2	82,2	74,0
2008	84,4	80,0	87,1	87,3	87,1	84,8
Średnio 2004-2008	76,5	75,1	68,5	72,9	79,6	77,2
Koszty ogółem na 1 ha UR [zł/ha]						
2004	4187	3184	3818	3428	6203	3616
2005	4145	3208	4169	3782	5714	3597
2006	4412	3372	4206	3782	6150	3794
2007	5087	3689	5111	4487	7428	4359
2008	5342	3914	5877	5064	7211	4625
Średnio 2004-2008	4634	3473	4636	4109	6541	3998
Koszty bezpośrednie w zł na 1 ha UR						
2004	2513	1514	2086	1818	4375	2159
2005	2369	1422	2159	1988	3819	2065
2006	2583	1556	2177	1988	4246	2210
2007	3106	1688	2858	2488	5400	2654
2008	3148	1740	3259	2766	5028	2722
Średnio 2004-2008	2744	1584	2508	2210	4574	2362
Koszty nawożenia i środków ochrony roślin w zł na 1 ha UR						
2004	641	875	376	389	543	605
2005	670	885	415	474	597	627
2006	685	954	403	474	626	619
2007	733	960	518	465	691	684
2008	828	1 069	549	532	766	779
Średnio 2004-2008	711	949	452	467	645	663

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Polski FADN.

roślin w gospodarstwach trzodowych były niższe niż w gospodarstwach polowych i utrzymywały się na poziomie zbliżonym do gospodarstw o kierunku mieszanym.

Pomimo że intensywność produkcji w gospodarstwach trzodowych była najwyższa, to koszty wytworzenia 100 zł produkcji, chociaż wyższe w tej grupie gospodarstw, nie odbiegały znacznie od pozostałych grup gospodarstw (tab. 4.). Przewyższały tylko o 3% koszty produkcji w grupie gospodarstw mieszanych, o 6% w gospodarstwach polowych i o około 16% w gospodarstwach utrzymujących krowy i zwierzęta żywione w systemie wypasowym.

Dochód z gospodarstwa zależy od kierunku produkcji, chociaż zróżnicowanie dochodu było niższe niż zróżnicowanie produkcji. Wynikało to z tego, że wyższa produkcja osiągana była przy znacznie wyższych kosztach. W latach 2004-2008 najwyższy dochód na gospodarstwo osiągnęły gospodarstwa trzodowe (73 367 zł), ale był on tylko o 6,9% wyższy dochód niż w gospodarstwach polowych i o 5,5% wyższy w stosunku do gospodarstw utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym. Spośród analizowanych grup gospodarstw najniższe dochody osiągały gospodarstwa o kierunku mieszanym: o 17,7% niższe w porównaniu do gospodarstw trzodowych, ale tylko o 4,8% niższe w stosunku do gospodarstw utrzymujących krowy mleczne. Za lata 2004-2008 najwyższe dochody, analogicznie jak i produkcję, osiągnięto w roku 2007. W roku 2008 dochód był o 10% niższy niż w roku 2007, ale jednocześnie był on wyższy niż w latach 2004-2006.

Z kolei dochód w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (dochodowość ziemi) był najwyższy w gospodarstwach utrzymujących krowy mleczne. Średnio w latach 2004-2008 w tej grupie gospodarstw wartość dochodu na 1 ha UR wynosiła 2711 zł i była wyższa o 36,2% od dochodu dla całej populacji analizowanych gospodarstw.

Dochody polskich gospodarstw rolnych w coraz większym stopniu zależą od udziału dopłat bezpośrednich. Średni udział dopłat bezpośrednich w całej badanej populacji gospodarstw wynosił 32,1%, wykazując przy tym wyraźną tendencję wzrostową. W roku 2008 udział dopłat w większości analizowanych typów gospodarstw przekraczał 50%. Najwyższy był w gospodarstwach mieszanych (58%), a najniższy w gospodarstwach trzodowych (48,1%).

Dochód z gospodarstwa rolniczego powinien zapewnić nie tylko opłatę pracy rolnika i jego rodziny, ale także wynagrodzenie za zaangażowany kapitał własny oraz ryzyko związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Dlatego też ekonomiści rolni w uzasadnionych sytuacjach posługują się kategorią kosztów ekonomicznych, w których oprócz rzeczywistych kosztów ponoszonych przez gospodarstwo rolne, uwzględniają koszty alternatywne obejmujące oszacowane koszty pracy własnej i oprocentowanie kapitału własnego, w tym umowną wartość czynszu za własne grunty [Mańko, Sass, Sobczyński 2005b, Sass 2007].

W tabeli 5. przedstawiono dochód na pełnozatrudnionego członka rodziny (FWU) oraz relacje dochodu do średniej płacy netto w gospodarce narodowej. Najwyższy dochód na członka rodziny był w gospodarstwach polowych, średnio za lata 2004-2008 wynosił 44 831 zł. W gospodarstwach utrzymujących krowy mleczne, zwierzęta żywione systemem wypasowym i gospodarstwach o kierunku produkcji mieszanym, dochód na członka rodziny wynosił około 36 tys. zł.

Z kolei w gospodarstwach trzodowych, które charakteryzowały się najwyższą produkcją i najwyższym dochodem z gospodarstwa, dochód na członka rodziny w latach 2004-2008 był niższy od notowanego w gospodarstwach polowych o 4,8%. Z relacji dochodu do średniej płacy w gospodarce narodowej wynika jednoznacznie, że w badanych gospodarstwach dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w pełni pokrywał opłatę pracy rolnika i jego rodziny. W latach 2004-2008 dochód z gospodarstwa przewyższał płacę w gospodarce narodowej średnio o 94,1%, przy zróżnicowaniu od 79,4% w grupie gospodarstw utrzy-

Tabela 5. Dochody gospodarstw, udział dopłat w dochodzie, opłata pracy badanych gospodarstw w latach 2004-2008 według kierunków produkcji

Lata	Ogółem gospodarstwa	Wielkości w gospodarstwach o kierunku				
		uprawy polowe	krowy mleczne	zwierzęta żywione w systemie wypasowym	trzoda chlewna	mieszane
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego [zł]						
2004	60 664	60 380	45 985	52 925	80 844	54 436
2005	51 500	39 256	62 290	62 425	62 645	43 776
2006	67 372	65 967	74 876	62 425	74 945	58 925
2007	82 311	94 129	83 208	105 308	73 813	74 051
2008	74 045	83 448	50 592	64 997	74 592	70 673
Średnio 2004-2008	67 178	68 636	63 390	69 516	73 367	60 372
Dochód z rodzinnego gospodarstwa w zł na 1 ha UR						
2004	1881	1563	2142	1634	2713	1635
2005	1563	1014	2803	1864	2034	1286
2006	2013	1684	3181	1864	2320	1717
2007	2387	2355	3406	3167	2202	2086
2008	2103	1994	2025	1899	2170	1976
Średnio 2004-2008	1989	1722	2711	2086	2288	1740
Udział dopłat bezpośrednich w dochodzie z gospodarstwa rolnego [%]						
2004	14,8	19,9	12,9	15,2	10,6	16,3
2005	29,8	43,0	17,2	25,1	24,0	36,5
2006	38,5	41,3	27,8	25,1	38,5	42,0
2007	25,2	26,9	14,7	20,2	24,7	29,5
2008	52,4	53,9	50,8	59,2	48,1	58,0
Średnio 2004-2008	32,1	37,0	24,7	29,0	29,2	36,5
Dochód z gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny [zł/FWU]						
2004	36 416	39 979	26 036	28 914	47 065	32 423
2005	30 637	25 526	36 335	33 007	37 106	25 768
2006	39 924	43 467	42 523	33 007	43 072	34 729
2007	48 607	61 565	47 577	55 761	42 768	43 296
2008	43 550	53 620	28 754	33 475	43 458	41 319
Średnio 2004-2008	39 827	44 831	36 245	36 833	42 694	35 507
Relacja dochodu z gospodarstwa do średniej płacy netto w gospodarce [%]						
2004	198,5	217,9	141,9	157,6	256,5	176,7
2005	159,0	132,5	188,5	171,3	192,5	133,7
2006	201,2	219,1	214,3	166,4	217,1	175,0
2007	225,3	285,4	220,6	258,5	198,3	200,7
2008	186,7	229,8	123,2	143,5	186,3	177,1
Średnio 2004-2008	194,1	216,9	177,7	179,4	210,1	172,7
Relacja dochodu skorygowanego do średniej płacy netto [%]						
2004	169,1	174,6	123,6	133,6	229,3	147,9
2005	111,5	75,1	156,0	128,2	146,3	84,9
2006	122,9	125,8	154,7	124,6	133,1	101,1
2007	159,6	202,8	180,0	196,1	138,3	132,0
2008	77,2	95,1	52,2	48,2	83,2	62,3
Średnio 2004-2008	128,1	134,7	133,3	126,1	146,0	105,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Polski FADN.

mujących zwierzęta w systemie wypasowym do 116,9% w gospodarstwach o kierunku polowym (tab. 5.). W badanych gospodarstwach pozostawała jeszcze nadwyżka środków na opłacenie zaangażowanego kapitału własnego i własnych gruntów.

Sytuacja dochodowa gospodarstw po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej była na tyle korzystna, że uzyskane dochody umożliwiały rolnikom realizację inwestycji na poziomie przewyższającym wartość środków trwałych zużytych w procesie produkcji. W latach 2004-2008 średnia wartość inwestycji brutto wynosiła 41 239 zł na gospodarstwo, przy zróżnicowaniu od 35 tys. zł w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym do 45 tys. zł w grupie gospodarstw o kierunku polowym (tab. 6.). Natomiast wartość

Tabela 6. Inwestycje i odtworzenie środków trwałych badanych gospodarstw w latach 2004-2008 według kierunków produkcji

Lata	Ogółem gospodarstwa	Wielkości w gospodarstwach o kierunku				
		uprawy polowe	krowy mleczne	zwierzęta żywno- ne w systemie wypasowym	trzoda chlewna	mieszane
Inwestycje brutto [zł]						
2004	30 507	53 290	27 626	28 550	27 348	22 168
2005	36 641	31 550	60 718	36 653	44 247	32 801
2006	52 339	43 962	56 063	36 653	71 386	47 360
2007	51 505	60 928	42 838	61 787	38 864	51 775
2008	35 204	37 724	29 937	14 828	38 278	35 821
Średnio 2004-2008	41 239	45 491	43 436	35 694	44 024	37 985
Wskaźnik odtworzenia środków trwałych [%]						
2004	7,3	11,2	8,3	6,3	5,9	5,9
2005	9,0	7,0	16,9	7,8	9,7	9,0
2006	11,7	9,4	13,6	7,8	14	11,7
2007	10,1	11,1	9,6	11,1	6,9	10,9
2008	6,6	6,6	6,3	2,6	6,6	7,2
Średnio 2004-2008	8,9	9,1	10,9	7,1	8,6	9,0
Inwestycje netto [zł]						
2004	10 081	29 711	13 412	8 526	5 898	3 374
2005	15 272	4 931	45 807	16 298	22 319	13 743
2006	30 608	18 585	40 835	16 298	48 288	27 489
2007	27 753	34 026	24 879	39 094	12 722	30 032
2008	7 109	6 169	6 675	-14 490	8 340	10 265
Średnio 2004-2008	18 164	18 685	26 322	13 145	19 513	16 980
Wskaźnik przyrostu środków trwałych [%]						
2004	2,4	6,2	4,0	1,9	1,3	0,9
2005	3,7	1,1	12,7	3,5	4,9	3,8
2006	6,9	4,0	9,9	3,5	9,5	6,8
2007	5,4	6,2	5,6	7,0	2,3	6,3
2008	1,3	1,1	1,4	-2,5	1,4	2,1
Średnio 2004-2008	4,0	3,7	6,7	2,7	3,9	4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Polski FADN.

inwestycji netto wynosiła średnio 18 164 zł na gospodarstwo, przy czym największe inwestycje netto realizowały gospodarstwa utrzymujące krowy mleczne, średnio w analizowanym okresie 26 322 zł. Szczególnie duże inwestycje realizowane były w tych gospodarstwach w latach 2005-2006, ponad 40 tys. zł rocznie (tab. 6.). Jedynie w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym w 2008 roku wartość inwestycji netto była ujemna (-14 490 zł). W analizowanej populacji gospodarstw zanotowano zwiększenie wartości środków trwałych, czyli były to inwestycje rozwojowe. Wskaźnik przyrostu środków trwałych wynosił średnio 4%. Najwyższy przyrost majątku zaobserwowano w gospodarstwach utrzymujących krowy (6,7%), a najniższy w grupie gospodarstw utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym (2,7%).

PODSUMOWANIE

Badane gospodarstwa można zaliczyć do grupy gospodarstw o większym potencjale produkcyjnym, bowiem były one obszarowo większe od przeciętnego gospodarstwa w województwie kujawsko-pomorskim, a ich wielkość ekonomiczna prawie czterokrotnie przewyższa średnią wielkość gospodarstwa w województwie. Dzięki wysokiej intensywności produkcji gospodarstwa te uzyskały wysoką produkcję i dochody. W latach 2004-2008 najwyższy dochód gospodarstwa osiągnęły w roku 2004, a następnie w roku 2007. W roku 2008 dochody były niższe w porównaniu z rokiem 2007, ale wyższe niż w latach 2004-2006. Spośród analizowanych typów rolniczych najwyższe dochody osiągnęły gospodarstwa trzodowe. W pozostałych grupach gospodarstw dochody były nieco niższe, wyrównane na podobnym poziomie. Na sytuację dochodową gospodarstw po wstąpieniu do UE coraz większy wpływ mają dopłaty bezpośrednie. W roku 2008 udział dopłat w dochodzie wynosił średnio 52,4% i wahał się od 48% w gospodarstwach trzodowych do 59% w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym.

Wysoki dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego zapewniał ponadprzetętową opłatę pracy rolnika i członków rodziny. W analizowanych gospodarstwach dochód przewyższał o 94,1% średnią płacę netto w gospodarce narodowej. W tej sytuacji gospodarstwa te mogły przeznaczyć wolne środki finansowe na realizację inwestycji odtworzeniowych oraz rozwojowych. W latach 2004-2008 przyrost wartości środków trwałych wynosił średnio 4% i wahał się od 2,7% w grupie gospodarstw utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym do 6,7% w gospodarstwach z krowami.

Z przeprowadzonych badań wynika jednoznacznie, że analizowane gospodarstwa można zaliczyć do rozwojowych. Niestety nawet w województwie kujawsko-pomorskim, które charakteryzuje się dobrze rozwiniętym rolnictwem, gospodarstwa rozwojowe stanowią około 15% ogółu gospodarstw. Jest to zdecydowanie więcej niż w całej Polsce, ale gospodarstw, które mają ograniczone możliwości rozwoju lub nie mają szans na rozwój, jest zdecydowanie więcej, bo ponad 80%. Stanowi to zatem olbrzymi problem nie tylko ekonomiczny, lecz także społeczny.

LITERATURA

- Bocian M., Malinowska B. 2010: *Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2008 roku, część I. Wyniki standardowe*, IERiGŻ-PIB Warszawa, s.12.
- Józwiak W. 2009: *Konkurencyjność polskich gospodarstw*, „Nowe Życie Gospodarcze”, nr 23-24, s.5-7.
- Józwiak W. 2005: *Dochody różnych grup polskich gospodarstw na tle dochodów gospodarstw „starej” Unii*, [w:] *Sytuacja ekonomiczna i aktywność gospodarstw różnych grup polskich gospodarstw rodzinnych. Wstępne wyniki badań*, IERiGŻ-PIB. Zeszyt nr 7, Warszawa, s. 10-23.
- Karwat-Woźniak B. 2005: *Możliwości rozwojowe chłopskiego rolnictwa na przykładzie gospodarstw wysokotowarowych. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, IERiGŻ-PIB. Zeszyt nr 10, Warszawa, s.13-16.
- Mańko S., Sass R., Sobczyński T. 2005a: *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw korzystających z kredytów preferencyjnych MR*, [w:] *Gospodarstwa niekonwencjonalne na tle bazy produkcyjnej rolnictwa w Polsce*, Urząd Statystyczny w Kielcach. Kielce, s. 235-247.
- Mańko S., Sass R., Sobczyński T. 2005b: *Dochody z tytułu zarządzania i ryzyka wybranych typów rolniczych gospodarstw w zależności od skali produkcji*, „Zeszyty Naukowe BTN, Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych”, XLIV, Seria B Nr 58. Bydgoszcz, s. 326-336.
- Mańko S., Sass R., Sobczyński T. 2005c: *Organizacja i wyniki gospodarstw bydłowych i trzodowych*, Prace Naukowe nr 1070 AE Wrocław, t. 2, 67-74.
- Sass R. 2004: *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. VI, z. 1, s.189-194.
- Sass R. 2007: *Wielkość stada a dochód z zarządzania w gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie bydła mlecznego*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, Seria G”, t. 93, z. 2, s.71- 78.

Roman Sass

PRODUCTION AND INCOMES OF FARMS IN THE KUJAVIAN-POMERANIAN
PROVINCE AFTER POLAD'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Summary

The paper aims to analyze how, after the accession to the European Union, the production and income situation of farms as well as the development opportunities of farms in the Kujavian-Pomeranian province developed after the accession to the European Union. In the article, there are presented results of studies of farms that ceaselessly run accountancy in frames of Polish FADN in the years 2004-2008. There are analyzed production and income activity and the development opportunities of farms classified to the following agrarian types: agriculture, milk cows., animals fed with pasturing system, pigs and mixed farms. From the conducted studies it results, that swine farms gained the highest incomes. Moreover, in all the analyzed types of farms the rate of fixed assets increment was positive and amounted on average 4,0%. The highest one was at farms breeding milk cows (6,7%), and the lowest at farms breeding animals in pasturing system (2,7%). The results of the conducted studies showed, that the analyzed farms may be rated among the developing farms.

Adres do korespondencji:

dr inż. Roman Sass

Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie

89-122 Minikowo

tel. 663 489 311

e-mail: roman.sass@kpodr.pl